

KAD ŽINOTŲ, KOKIOS BUVO DAINĖS (Simono Daukanto mintys apie tautosaką)

Parengė KAZYS GRIGAS

Lietuva plačiai paminėjo Simono Daukanto 200 metų jubiliejų. Iš šių dienų perspektyvos vertinta įvairialypė didžiojo kultūros darbininko veikla, jo nuopelnai lietuvių tautiniam atgimimui, kultūrai, švietimui. Neliko nepastebėtas Daukanto įnašas į lietuvių folkloristiką.

S. Daukanto pastangomis buvo sudarytas pirmasis žinomas lietuvių pasakų rinkinys „Pasakos Masių“ (1835), surinkta apie 850 dainų, apie 1200 patarlių ir priežodžių, 74 mįslės. Nemaža dalis į S. Daukanto rinkinius patekusių tautosakos kūriniių — seniausi iš visų iki šiol žinomų variantų, turinčių retų, niekur kitur nepasikartojančių motyvų. Yra čia jau niekieno vėliau neužfiksuotų dalykų. Jei ne S. Daukanto sukaupiti tekstų pluoštai, jie tautosakos mokslui ir lietuvių kultūros istorijai būtų buvę prarasti. Iš S. Daukanto tautosakos rinkinių ryškėja, kas lietuvių tradicinėje žodinėje kūryboje XIX a. pirmoje pusėje buvo populiaru, kokiomis formomis kas funkcionavo. Yra juose duomenų apie teritorinę atskirų kūriniių priklausomybę, apie jų regioninius ypatumus.

„Dainių žemaičių“, „Pasakų Fedro“ pratarmėse, kituose raštuose S. Daukantas yra reiškęs savo pažinimą ir tautosaką, kalbėjęs apie dainų, pasakų pažintinę ir auklėjamąją vertę. Čia pateikiamas pluoštas ištraukų iš minėtų tekstų.

IŠ „DAINIŲ ŽEMAIČIŲ“ (1846) PRATARMĖS

Aš niekaip negalėjau rasti tų gadynių dainų, vienok ir tose pačiose, kurias čia išrašiau, rasi raštininkas, kad ir keliuose posmeliuose, regės šašuolėtį gilios senovės irgi patvirtinimą būdo ir dabos tos tautos. Taigi ir dėl to dar surašiau, idant tas, kurs po 5 ar 6 šimtų metų perveizės mūsų tautos veikalus, kad žinotų, kokios buvo dainės mūsų gadynėj dainiuojamos, užvis jog senų dienų dainės nebėra teip taigojamos, kaip pirmiaus kad buvo: juo tolyn, juo cita retyn. Kaipogi senasis Kiauleikis, medinčius Laukžemės pušyno, 137 metus turįs amžiaus savo, pirm kelerių metų miręs, metuose 1834 pasakojo man, jog jam dar atmenamai liuobėjusi jaunuomenė kiek subatos vakarą, susirinkusi į vieną kiemą, nuo saulės užsileidimo lig saulės patekėjimo dainiuoti daines, kurių

vieną posmą mediniais trūbais o vadinamais trimičiais pūtusys, antrą posmą dainavusys. Tas yra dar stebuklingu, jog pagal jo (amžiną atilsį) pasakojimo motriškosios į trūbus pūtusios, o vyriškieji dainiavusys. Šiandien pačios motriškosios bedainiuoja, ir jos vienos, noris aprūkusiuose savo namuose, niekaip senos dabos neapleidžia, kaipogi atsiranda tokių tarp žmonių, jog viena pati kelias dešimtis dainių moka padainiuoti.

Simonas Daukantas. Žemaičių tautosaka, II: Pasakos, patarlės, mįslės. — V., 1984. P. 70

Papasakojęs apie 1351 m. Marienburgo pilyje garsaus lietuvių (ar prūsų?) dainininko Rykselio padainuotą dainą, kurioje buvę išaukštinti Vaidevučio žygiai, S. Daukantas apgailėstauja neradęs anų laikų dainų, bet mano, kad ir skelbiamuose tekstuose skaitytojas ras gilios senovės šešėlių, taip pabrėždamas dainų pažintinę vertę. Šimtamečio senelio S. Daukantui 1834 m. apibūdintas dainavimo būdas primena sutartinių dainavimą, šiaurės rytų Lietuvoje praktikuotą iki XX a. pradžios.

Pirmasis pradėjo rankioti lietuvių daines Pilypas Ruikis (Ruig), kunigas klebonas iš Paguobinio anapus Nemuno. Jis metuose 1698, būdamas Kaune dėl bažnyčios reikalų, įsiklausęs Kauno burmistro dukteris dainiuojančias, kurios verpdamos dainiavusios tas daines, Nr. 96 ir 94 čia įrašytas, kurias Ruikis išrašęs, apskelbdamas svietui savo raštą apie Lietuvos kalbą, tas daines tenai patalpino. Pats būk burmistras dainiavęs jam “Apyinėli”. Tas yra dar minėtiniu, jis rašo, jog toj gadynėj jomylistos visoj Lietuvoj savo dvaruose visur lietuviškai kalbėjusys.

Ten pat

“Dainių žemaičių” tekstai Nr. 96 ir 94 — dvi iš trijų P. Ruigio (Ruhig) “Lietuvių kalbos tyrinėjime” (1745) paskelbtų lietuvių dainų. Tai pirmosios lietuvių folkloristikos istorijoje žinomos lietuvių liaudies dainų publikacijos. Iš P. Ruigio pasakojimo neaišku, ar kaip tik šias dainas jam 1698 m. dainavo Kauno burmistro dukterys. Iš atskirų leksikos ir morfologijos ypatybių matyti, kad tai Mažosios Lietuvos lietuvių dainos.

Tame mano surinkime ne visos tėra senovės dainės, kaip taikus skaitytojas regės tą patsai skaitydamas. Tai nekurių raštininkų ir pavardes padėjau, nuo kurių yra pramanytos. Tas yra nenugailimu, jog nemokėdamys nei kalbos kaip reikiant, nei permanydamys būdą dainės, taigoja lietuviškas daines į lenkiškas, bengdamys eilių galus vienmalinėmis balsėmis it lenkiškai, kad tuo tarpu būdas lietuvių kalbos ir dainių būtinai pavėdus yra į būdą kalbos grekonų ir rymionų, ne lenkų, ir tuomi gadina anie senovės daines pertaisydamys.

Ten pat

S. Daukantas stengėsi pateikti tautiečiams gerų lietuviškų skaitinių. Tad kelis autorinius tekstus jis skelbė kartu su dainomis. PASTABA apie "vienmalines balses" eilių galuose norėta pasakyti, kad lenkų poezijai būdinga silabinė eilėdara lietuvių kalbai netinka. Gerus eilėdara pavyzdžius jis matė tradicinėse liaudies dainose.

"IŠ PASAKŲ FEDRO" (1846) PRATARMĖS

Žinau, jog žemaičiai senovės pasakas geba pasakoti ir jomis mokyti savo jaunuomenę, kaip sviete elgtis ir kaip gudriu ir bukliu vyru tapti; aš, norėdamas, idant jie ne vien ką pasakoti, bet ir skaityti turėtų, išguldžiau lietuviškai rymionų pasakas, tas, kurios mums raštuose iki šiol užliko, kurias brangu žinoti ne vien paaugusiems, bet ir mažiesiems, tarp kurių rasi rasis ir tokių bernelių, kurie, gindami aveles ganyti, kiš į antį tą mano mažą knygelę ir tenai, ant akmenėlio sėdę, skaitys, kaip rymionų vilkai, avys ir šunys tarp savęs bylojo; tie aiškiai ras sau tenai pamokslą, kaip sviete elgtis, kaip doru ir išmintingu pastoti, ko žinojimas kiekvienam yra naudingas ir reikalingas, kaipogi tankiai nutinka šiame sviete, jog piemenėlis, pirma aveles pas tetušį ganęs, paskui per savo gudrybę ir išmintį įgauna milijonus svieto valdyti.

Daukantas S. Raštai, I. — V., 1976. P. 663

Iš pratarinės matyti, kad S. Daukantas, 1824 m. išvertęs Fedro pasakėčias, literatūrinių pasakėčių neskyrė nuo liaudies pasakų. Čia jis pabrėžė pasakų ir pasakėčių auklėjamąją vertę.

Pasaka vadinasi ta kalba apie kokį daiktą, kuri yra ne raštais saugojama, bet žmonių minėseną ir minavojimą užlaikoma, nesgi, vienam pasakojant apie kokią notį, kitas, ją girdėjęs, kitam pasakoja, ir taip toliau. Tokiu pragumu jeib kokia notis omene žmonių išstveria ne vin kelis šimtus, bet kelis tūkstančius metų, kurias paskui tankiai išminčiai ir kiti mokyti vyrai įrašo į knygas, ir tuo kartu vadinasi jau padavimu, lotyniškai tradicija.

Visa, kas yra nuo žmonių pasakojamas apie būtus ir nebūtus daiktus bei notis, vadinasi pasaka.

Ten pat. — P. 663—664

Vienok jei mes ilgainiui klausydamos į tų žvėrių vietą pastatysim žmones pagal jų būdą, tad tuojau regėsime pačių žmonių darbus, kurie, pradžioje noris rodos niekais, vienok ilgainiui įsimėklinus galės sau persergėjimą ir pamokslą matyti, kaip tarp žmonių šiame pasaulyje tinkas.

Ten pat. — P. 664

Pratarmės skyrių, pavadintą „pasakos būdu“, S. Daukantas parašė sekdamas S. Čerskio 1815 m. lenkiška „Fedro pasakėčių“ pratarme, kurioje pasakėčios apibūdintos literatūros teorijos aspektu.

IŠ „BŪDO SENOVĖS LIETUVIŲ KALNĖNŲ IR ŽEMAIČIŲ“ (1845)

Tas dar yra ypatingesniu tarp vyriškųjų ir motriškųjų, jog ką vien dirba, vis dainuodami. Turi ilgus trūbus, trimitais vadinamus, kurie yra graudingo balso; kartais viensai, dviem trūbais pūsdamas, sutaikina jųdviejų balsą.

Ten pat. — P. 484

IŠ LAIŠKO T. NARBUTUI (1845)

Čia 1845 m. išėjo veikalėlis žemaičių kalba apie senovės lietuvių papročius, pavadintas „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“. Šioje knygoje yra nepaprastai daug spaudos klaidų, todėl mažai mokačiam kalbą sunku suprasti. Joje yra skyrius apie mitologiją, kuris Tamstai gali būti naudingas, būtent matysi, kaip tikras lietuvis supranta senovės padavimus, kuriam vadovu buvo kalba. Tad ją Tamstai siunčiu, jei kurio žodžio, Pone Kapitone, negalėsi suprasti, prašom klausti, aš Tamstai paaiškinsiu. Dar sunku apie mitologiją ką nors tikslaus pasakyti, nes liaudies dainos nesurinktos, o jas rinkti labai sunku, aš pats tuo įsitikinau. Lenkų dainos arba dainos, užrašytos lenkiškai, negali būti šaltinis, nes netenka tautos spalvos. Labai būtų įdomu, kokios dainos yra tuose lietuviškuose Naugarduko ir Lydos pavietai Pomezanijos ir Pomezanijos išeivių kaimuose, kurie ligi šiol tebekalba savo tautos kalba, nes tai įrodytų, kad Pomezanijoje taip pat kalbėta lietuviškai, — gyvendami tarp rusinų, juk negalėjo išmukti lietuviškai, o turėjo išlaikyti savąją, jų dainos turi būti be galo įdomios.

Daukantas S. Raštai, II. — V., 1967. P. 772

Minėdamas „Būdą“ S. Daukantas T. Narbutui savo autorystės nenurodė. Iš laiško matyti, kad jis skeptiškai vertino lietuvių mitologijos aiškinimus, T. Narbuto paskelbtus „Lietuvių tautos istorijos“ pirmajame tome (1835). S. Daukantas manė, kad liaudies dainose bus galima rasti duomenų lietuvių mitologijai geriau pažinti. Atkreiptas dėmesys į baltarusių apsupime esančių lietuviškų salų dainas, galėjusias išlaikyti archaiskų motyvų, naudingų mitologijos istorijai. Be to, pasak S. Daukanto, būtų galima įsitikinti, kad senovės prūsai ir lietuviai kalbėjo ta pačia lietuvių kalba.

FOR THE PEOPLE TO KNOW WHAT SONGS WERE

Prepared by *KAZYS GRIGAS*

Summary

Lithuania has widely celebrated the 200th anniversary of Simonas Daukantas, an enterprising toiler of culture whose contribution to Lithuanian folkloristics is immense. Text fragments revealing S. Daukantas' view on folklore are also presented.